

УДК 159.955.1

DOI <https://doi.org/10.30970/2522-1876-2020-6-5>

ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Олена Волошок

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
буль. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000
e-mail: v.olena@meta.ua*

У статті розкрито особливості екологічної свідомості та шляхи її формування у період пізньої юності та ранньої дорослості. Висвітлено поняття та структуру екологічної свідомості, наведено вікові особливості когнітивної сфери та спрямованості особистості юнаків та дівчат. На початку статті особливу увагу приділено висвітленню актуальності вивчення екологічної свідомості сучасної молоді. Розкрито різні типи екологічної свідомості та представлено їх порівняльний аналіз. Наведено статистичні дані щодо забруднення навколишнього середовища, спричиненого діяльністю людини. Підкреслено значення концепції сталого розвитку для стратегії оптимальної взаємодії людини та природи.

Значну частину роботи присвячено розкриттю результатів психологічного дослідження екологічних настанов як складової частини екологічної свідомості студентської молоді. Висвітлено когнітивний, емоційний та поведінковий аспекти екологічних настанов досліджуваних. Результати дослідження засвідчили, що більша частина опитаних обізнана у сучасних екологічних проблемах, усвідомлює вплив забруднення природного середовища на здоров'я людини. Проте менше половини досліджуваних знають конкретні терміни розкладання побутових відходів та реальну кількість сміття, яке потрапляє на офіційні сміттєзвалища в Україні. Оцінка власної готовності студента до змін в екологічній поведінці є середньою. Досліджувані розуміють свою участь у вирішенні проблем довкілля, але лише частково. Проте більша частина студентів висловлює бажання підвищити свій рівень обізнаності з питань екології та поведінки споживача товарів, послуг.

У заключній частині статті висвітлено методи просвітницької та виховної роботи педагогів зі студентами з метою формування екологічної спрямованості особистості. Наведено завдання екологічної освіти, запропоновані С.Д. Дерябо та В.А. Ясвіним. Наголошено на важливості формування екоцентричного типу екологічної свідомості у студентської молоді. Підкреслено важливість запровадження курсу «Основи екологічної психології» як дисципліни вільного вибору для студентів ВНЗ України.

Ключові слова: стан довкілля, забруднення навколишнього середовища, екологічна свідомість, еконастанови, студентська молодь.

Екологічна ситуація в Україні та світі сьогодні є досить небезпечною. Забруднення водоймищ та ґрунту, вирубування лісів, несанкціоновані сміттєзвалища, активне використання викопного палива і, як наслідок, значні викиди CO₂ та інших шкідливих газів, що призводять до забруднення атмосфери – це неповний перелік людської активності у навколишньому середовищі. Протягом минулого 2019 року більшість учених стверджувала про таке явище, як значні кліматичні зміни, які пов'язані з глобальним потеплінням і торкаються кожного мешканця нашої планети. У вересні 2019 року в Нью-Йорку відбувся Саміт ООН із питань клімату. Мета саміту – реалізувати Паризькі угоди та надати імпульс політиці сталого розвитку. Паризька угода – угода в рамках Рамкової конвенції ООН про зміну

клімату щодо регулювання заходів зі зменшення викидів діоксиду вуглецю з 2020 р. [1] Сталий розвиток – загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їхню потребу в безпечному і здоровому довкіллі [2].

У зв'язку із цим усе більшої актуальності набувають дослідження в галузі екологічної психології. Головними завданнями екологічної психології є розроблення дієвих синергетичних моделей співіснування людини і природи, принципів та методів діагностики екологічної свідомості різних верств населення, формування системи умінь і навичок (технологій та стратегій) взаємодії людини з природою [3, с. 319–320]. Екологічна свідомість – це вищий рівень психічного відображення природнього, штучного, соціального середовища та свого внутрішнього світу; рефлексія місця та ролі людини в екологічному світі, а також саморегуляція цього відображення. Екологічна свідомість має трикомпонентну структуру:

- Психічне відображення природнього, соціального, штучного та внутрішнього середовища (як людина сприймає навколишнє середовище) – когнітивний компонент.
- Ставлення до цього середовища (як вона ставиться до цього середовища) – емотивний компонент.
- Саморефлексія та саморегуляція в навколишньому середовищі (стратегії та технології взаємодії (як поводить у довкіллі)) – конативний (поведінковий) компонент [4].

Метою нашого дослідження є виявлення змісту екологічних настанов студентської молоді як компоненту свідомості та окреслення шляхів формування екологічної свідомості. У дослідженні прийняло участь 84 особи, з яких 75 – жінки і 9 осіб – чоловіки. З них більшу частину становлять студенти психологічного відділення філософського факультету ЛНУ ім. І. Франка (64 особи), а також Національного університету «Львівська Політехніка» (10 осіб), ДВНЗ «Університет банківської справи» (6 осіб) та Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (4 особи) різних спеціальностей. Вік досліджуваних – від 18 до 36 років, що відповідає періоду пізньої юності (18–20 років) та переважно відноситься до ранньої дорослості (20–40 років). Дослідження проводилося у листопаді-грудні 2019 року.

Зміст юнацьких цінностей, на думку Г. Крайг, більшою мірою залежить від культурного контексту та історичного періоду, в якому живе сучасне покоління. В історії було немало моментів, коли юнаки та дівчата брали на себе роль «сумління суспільства». Ми можемо це виявити у рухах за громадянські права і противійськових виступах, у боротьбі за рівність статі та кампаніях за захист оточуючого середовища. Майже не викликає сумніву, що сприйнятливості молоді до нових ідей та цінностей є рушійною силою зміни цінностей структури суспільства [5, с. 621]. Щодо когнітивної сфери, то у дослідженні Перрі було виявлено, що студенти демонструють закономірну послідовність змін у своєму мисленні, які було названо стадіями. Спочатку досліджувані просувалися від дуалізму (істина – брехня) до терпимості щодо різноманіття суперечливих точок зору (концептуальний релятивізм) і потім – до самостійно вибраної позиції та відповідальності. Дана послідовність змін являє собою типовий зразок інтелектуального розвитку, властивого ранній дорослості [5].

Отже, у даний віковий період відшліфовується система поглядів та переконань особистості, спостерігається рух від максималізму у світосприйманні в юнацькому віці до вироблення власної автономної системи соціальних настанов та цінностей у період ранньої дорослості.

Методом дослідження виступило письмове опитування, зокрема авторська анкета, складена за допомогою віртуального інструменту Google Forms. Анкета містить 25 запитань,

які орієнтовані на виявлення рівня обізнаності студентів з екологічними проблемами у сучасному світі (когнітивний аспект), їх ставлення й оцінки екологічної ситуації в Україні та світі (емоційний аспект), рівня готовності до впровадження у практику звичок, які сприятимуть збереженню природних ресурсів та захисту довкілля (поведінковий компонент).

Щодо рівня обізнаності (когнітивного аспекту еконастанов), то відповіді досліджуваних засвідчили, що від 35% до 88% (залежно від запитання) переважно знають про екологічні проблеми у сучасному світі (наприклад, що саме спричиняє забруднення повітря, ґрунту й які наслідки можна очікувати в результаті цього забруднення для здоров'я індивіда). 88% опитаних чули про значні кліматичні зміни у світі та пов'язують їх із глобальним потеплінням та таненням льодовиків.

Клімат Землі постійно змінювався впродовж усієї її історії, у тому числі суттєво змінювалася і середня глобальна температура. Однак сьогодні потепління відбувається значно швидшими темпами, ніж будь-коли раніше. Саме людський внесок у зростання температур упродовж останнього століття став визначальним. Основними причинами порушення кліматичного балансу є використання викопного палива та неефективне споживання енергії. Парникові гази CO_2 (вуглекислий газ), CH_4 (метан) та N_2O (закис азоту), що утворюються внаслідок діяльності людини, здатні викликати посилення парникового ефекту. Нині рівень парникових газів в атмосфері найвищий за останні 800 тис років [6].

Існує така думка, що з глобальним потеплінням у світі стане лише тепліше. Але насправді на нас чекають зміни клімату, які тягнуть за собою такі екстремальні природні явища, як посухи, повені, сильні урагани, затоплення прибережних районів і поселень, аномальні температури [7]. Тобто студенти мають переважно поверхневі знання про сутність глобальних кліматичних змін у світі.

Майже 76% досліджуваних, що становить більшість опитаних студентів, дають правильне визначення поняття «вуглецевий слід людини» – це сукупність викидів усіх парникових газів, які утворилися прямо чи опосередковано внаслідок діяльності окремої людини. Хоча невідомо, чи студенти розуміють, які саме конкретні дії, зокрема опосередковані, можуть призвести до появи вуглецевого сліду людини.

Приємно відзначити, що 88% опитаних поінформовані про те, яких твердих побутових відходів є більше у Чорному морі. Це – пластик. Проте вже значно менше, а саме 45,8% досліджуваних, вважають, що термін розкладання пластикових пляшок становить 300 років, хоча насправді 450 років. 55,4% досліджуваних знають, які тверді відходи найбільш небезпечні для навколишнього середовища. Одними з найбільш небезпечних відходів є батарейки та енергоощадні лампи, що містять ртуть. Одна батарейка, як уважається, забруднює 20 метрів площі або 400 літрів води [8].

Водночас більшість досліджуваних (45,8%) вважає, що на сміттєзвалища в Україні потрапляє 70% усіх відходів, хоча насправді цифра становить 95%. В Україні, за даними Мінрегіонбуду, щорічно викидають близько 10 млн т сміття, з яких лише 600 тис йде на вторинну переробку чи спалюється. Решта захоронюється на звалищах, яких, за офіційними даними, в Україні понад 6 тис і які займають 9 тис га [9].

Щодо емоційного аспекту еконастанов, то опитувані більш негативно оцінюють екологічну ситуацію загалом в Україні (48,8%) – нижче середнього рівня (2 бали з 5), а не у місті проживання (38,1%) – середній рівень (3 бали з 5).

Найбільш цікавим виявився поведінковий, або операціональний, рівень еконастанов сучасної студентської молоді. Сортують побутові відходи лише 32,5% досліджуваних, 47% – інколи, а 20,5% узагалі не сортують. Це говорить про нижче середнього рівень готовності втілювати на практиці ідеї щодо зменшення кількості сміття та турботу про довколишнє середовище. Можливо, це пов'язано з тим, що 44,6% досліджуваних хотіли б

здати окремі види побутових відходів у пункти прийому вторинної сировини, але не знають, куди саме. І лише 33,7% здають на переробку, а 21,7% не здають узагалі.

Найкраща картина виявилася у відповідях студентів щодо повторного використання деяких предметів побуту (поліетиленових пакетів, пляшок). Зокрема, 79,5% досліджуваних ствердно відповіли на це запитання. Також значна частина опитаних (61,4%) користується крамницями Second hand або Інтернет-ресурсами вживаних речей. Тішить також, що більшість досліджуваних (62,7%) непотрібні речі віддає своїм родичам, знайомим чи друзям (1), перешиває/ремонтуює (2) або відносить у спеціальний контейнер (3). Проте майже третина досліджуваних (36,1%) все ж таки викидає речі, якими не користується, на смітник.

Приємним виявився факт, що 84,3% опитаних студентів мають намір відмовитися від одноразових речей та перейти на багаторазові аналоги. І тільки 3,6% досліджуваних не хочуть цього робити, а 12% не задумувалися про це. Також позитивним аспектом у відповідях досліджуваних виявилось те, що 85,5% студентів висловлюють бажання підвищити свій рівень обізнаності з питань екології та поведінки споживача товарів, послуг. Щодо оцінки власного ступеня впливу на зміни у стан довкілля, то більшість опитуваних дає середню оцінку – 32,1% (оцінка 3 з 5 максимальних), що свідчить про те, що студенти усвідомлюють той факт, що від їхньої поведінки залежить екологічна ситуація у місці проживання, проте вважають, що інші чинники теж впливають на неї. Щоправда, тішить той факт, що 29,8% інших досліджуваних, відповідаючи на дане запитання, поставили оцінку 4, що говорить про розуміння більшої значущості власних дій на стан навколишнього середовища. І тільки 14,3% досліджуваних відповіли, що від них особисто практично нічого не залежить у змінах в стані довкілля у місці їх проживання.

Щодо наявних екозвичок у студентів, то, за їхніми словами, деякі з них економлять електрику, воду чи газ, сортують сміття, повторно використовують сировину, користуються багаторазовими речами (торбинки з текстилю замість поліетилену, власні пляшки для води), здають макулатуру, намагаються вести здоровий спосіб життя: не курять, їздять електротранспортом. Частина досліджуваних писала просто, що вони намагаються не смітити будь-де, а викидати непотрібне у призначених для цього місцях, а деякі відкрито визнавали те, що на разі у них немає екологічних звичок, але вони шкодують про це. Для поліпшення екологічної ситуації у місці проживання більшість студентів у першу чергу готова сортувати сміття, відмовитися від поліетилену, перейти на багаторазові аналоги, а дехто з досліджуваних готові прибирати територію, стати волонтерами чи учасниками екопроектів.

Сьогодні, усвідомлюючи загрозу глобальної екологічної катастрофи, вчені розробляють концепції збереження та розвитку довкілля, що ґрунтуються на принципах екоцентризму. Екоцентричний тип екологічної свідомості є справжньою альтернативою таким двом крайнім типам свідомості, як антропоцентричний та природоцентричний. Цей тип свідомості характеризується тим, що у відносинах людини й навколишнього середовища наголос робиться на гармонії, взаємозв'язку, взаємодії та розвитку. Екоцентрична свідомість характеризується такими особливостями:

1. Найвищою цінністю є гармонійний розвиток людини і природи. Людина – не власник природи, а один із членів природної спільноти.

2. Відмова від ієрархічної будови світу. Розум людини не дає їй привілеїв, а, навпаки, накладає на неї додаткові обов'язки щодо довкілля. Соціум не протистоїть світової природі, він є елементом єдиної системи.

3. Мета взаємодії з природою – максимальне задоволення як потреб людини, так і всієї природної спільноти. Людині нема звідки брати засобів для існування крім як із навколишнього середовища. Але вона повинна не тільки брати, але й давати. Вплив на природу змінюється взаємодією з нею.

4. Розвиток природи і людства розуміється як процес коеволюції, взаємовигідності, єдності.

Ідеї екоцентризму були розвинуті й обґрунтовані В.І. Вернадським. Він уперше заговорив про ноосферу – єдину систему «людство – природа», що формується під впливом людського розуму та свідомих дій суспільства [4, с. 85–86].

Отже, підсумовуючи сказане, враховуючи значну готовність сучасної студентської молоді підвищити свій рівень обізнаності з питань екології та поведінки споживача товарів, послуг, важливим є проведення просвітницької роботи у ВНЗ України. Формами такої роботи може бути виховна бесіда, проведена кураторами студентських груп, проведення дискусій та дебатів на відповідну тематику, інформування та відвідування зі студентами екологічних заходів, які проводяться в університеті і поза його межами, зокрема громадськими організаціями міста, запрошення спеціалістів-екологів, фахівців у сфері поводження з побутовими відходами на зустрічі зі студентами.

На таких зустрічах важливо подавати конкретну інформацію про екологічні проблеми сьогодення як у світі, так і в конкретному місці навчання і проживання студентів, розкривати питання, які стосуються процесу виготовлення, споживання, утилізації та термінів розкладання продуктів та товарів, які людина купує. Важливу частину просвітницької роботи варто присвятити поведінковому аспекту, а саме видам діяльності, які може зробити кожен для збереження довкілля та зменшення шкідливого впливу на оточуюче середовище. Акцент у такій роботі має полягати у формуванні корисних екологічних звичок студентської молоді, таких як сортування побутових відходів, користування багаторазовими речами на противагу одноразовим, аналіз щоденної активності щодо величини вуглецевого сліду, знаходження «другого життя» для речей, які мали б викидатися у сміттєвий контейнер.

Оскільки студентська молодь є сприйнятливою до формування нових цінностей, то дуже важливо викладачам, які проводять заняття зі студентами, а також кураторам студентських груп подавати власний приклад екологічно свідомої поведінки. Згідно з теорією соціального навчання А. Бандури, людина може вчитися не тільки завдяки власному досвіду, а й завдяки спостереженню за поведінкою інших людей.

Варто згадати завдання екологічної освіти, сформульовані С.Д. Дерябо та В.А. Ясвіним: 1. Формування адекватних екологічних уявлень. Така система уявлень дає змогу студенту знати, що й як відбувається у світі природи, між людиною і природою, а також як слід учиняти з погляду екологічної доцільності.

2. Формування ставлення до природи. Сама по собі наявність екологічних знань не гарантує екологічно доцільної поведінки особи, для цього потрібне й відповідне ставлення до природи. Останнє визначає характер цілей взаємодії з природою, його мотиви, готовність вибирати ті або інші стратегії поведінки, іншими словами, стимулює вчиняти з погляду екологічної доцільності.

3. Формування системи вмій і навичок (технологій) взаємодії з природою. Для того щоб діяти екологічно доцільно, людині слід уміти це робити: і розуміння, і прагнення виявляться недостатньо, якщо вона не зможе реалізувати свої бажання у власній системі дій. Опанування відповідних технологій та вибір оптимальних стратегій ставлення до оточуючих світу природи і дають змогу поступати з погляду екологічної доцільності [10].

Важливим для формування екологічної свідомості у сучасної студентської молоді є запровадження спецкурсу «Основи екологічної психології» як дисципліни вільного вибору у ВНЗ України, зважаючи на актуальність її вивчення.

Список використаної літератури

1. Паризька угода. *Вікіпедія* : вебсайт. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Паризька_угода_2015.
2. Сталий розвиток. *Вікіпедія* : вебсайт. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Сталий_розвиток.

3. Шайгородський Ю.Ж. Екологічна психологія. *Екологічна енциклопедія*: у 3-х т./гол. ред. А.В. Толстоухов. Київ : Центр екологічної освіти та інформації, 2006. Т. 1. С. 319–320.
4. Львовичкіна А.М. Основи екологічної психології : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2004. 136 с.
5. Крайг Г. Психология развития. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 992 с.
6. Зміна клімату. Загальний огляд. *Amnesty international* : вебсайт. URL : <https://www.amnesty.org.ua/zmina-klimatu/>.
7. Причини та докази. *Українська кліматична мережа* : вебсайт. URL : http://climategroup.org.ua/?page_id=66/.
8. Скільки розкладаються різні види сміття. *Велика епоха* : вебсайт. URL : <https://www.epochtimes.com.ua/novynu-nauky/skilky-rozkladayutsya-rizni-vydy-smitya-infografika--121917>.
9. Сортувати сміття, щоб не потонути в ньому. *Економічна правда* : вебсайт. URL : <https://www.epravda.com.ua/projects/cities/2018/12/19/643607/>.
10. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология. Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. 480 с.

ECOLOGICAL CONSCIOUSNESS AND WAYS OF ITS FORMATION IN STUDENT YOUTH

Olena Voloshok

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000
e-mail: v.olena@meta.ua*

The article reveals the features of ecological consciousness and the ways of its formation in the period of late adolescence and early adulthood. The concept and structure of ecological consciousness are covered, age characteristics of cognitive sphere and orientation of personality of boys and girls are given. At the beginning of the article, an important role is devoted to highlighting the relevance of the research of ecological attitudes of modern youth. Different types of ecological consciousness are revealed and their comparative analysis is presented. The text provides statistics on environmental pollution caused by human activities. The importance of the concept of sustainable development for the strategy of optimal interaction between man and nature is emphasized.

Much of the work is devoted to the disclosure of the results of the psychological research of ecological attitudes as a component of the ecological consciousness of student youth. The cognitive, emotional and behavioral aspects of the environmental attitudes of the subjects are highlighted. The results of the research showed that the majority of the respondents are aware of contemporary environmental problems and are aware of the effects of environmental pollution on human health. However, less than half of those surveyed know the specific timing of the decomposition of household waste and the real amount of garbage that goes to official landfills in Ukraine. The assessment of the student's own readiness for changes in environmental behavior is average. The researchers understand their involvement in environmental issues, but only partially. However, the majority of students are willing to raise their awareness of environmental issues and consumer behavior of goods and services.

In the final part of the article the methods of educational and educational work of teachers with students with the purpose of formation of ecological orientation of personality are covered. The objectives of environmental education, proposed by S.D Deryabo and V.A. Yasvin. The importance of forming an ecocentric type of ecological consciousness in student youth is emphasized. The importance of introducing the course "Fundamentals of Environmental Psychology" as a discipline of free choice for students of Ukrainian universities is emphasized.

Key words: environment, environmental pollution, ecological consciousness, ecological attitudes, student youth.